

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 3(7), p. 19–35.

AR REIKIA KITOKIO LIETUVOS VISUOMENĖS SOCIALINĖS RAIDOS MODELIO?

Arvydas Guogis

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto
Viešojo administravimo katedra
Valakupių g. 5, L-10101 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2481 286
Elektroninis paštas arvydasg@mruni.eu

Boguslavas Gruževskis

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Socialinio darbo katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2752 434
Elektroninis paštas bogulavas.gruzevskis@dsti.lt

Pateikta 2010 m. liepos 23 d., parengta 2010 m. rugpjūčio 3 d.

Anotacija. Straipsnyje analizuojama Lietuvos visuomenės vystymosi modelio pasirinkimo problematika socialinio teisingumo sampratos ir jo įgyvendinimo požiūriu. Autoriai atskleidžia Lietuvos visuomenės raidos modelio pobūdį ir pateikia kelis susijusius teorinius socialinio teisingumo apibūdinimus, pabrėždami tokių apibūdinimų sudėtingumą ir bendrų vertinimo kriterijų stoką. Tačiau straipsnyje pateikiamos visuomenės socialinės raidos charakteristikos atskleidžia realius socialinio teisingumo bei jo vertinimo aspektus. Daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama socialinio teisingumo sampratai bei Lietuvos visuomenės socialinės raidos modeliui aptarti, pabrėžiama, kad įgyvendinant socialinį teisingumą galima sklandžiau ir efektyviau spresti visuomenės socialinės raidos uždavinius. Straipsnyje, vertinant skirtingus socialinio teisingumo bruožus, bandoma atsakyti į klausimą, kodėl šis principas yra privalomas šiuolaikinės visuomenės socialinės raidos modelio elementas.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelis, socialinis teisingumas, gerovės modelis, socialinė integracija.

Įvadas

Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio, kaip gerovės modelio, pasirinkimo problematiką yra tyrinėję keli autoriai: M. Skuodis¹, L. Dromantienė², D. Bernotas ir A. Guogis³. J. Aidukaitės⁴, D. Bernoto ir A. Guogio⁵ darbų šia tematika pasirodė ir užsienio moksliniuose leidiniuose JAV, Didžiojoje Britanijoje, Švedijoje, Graikijoje, Serbijoje. Tačiau ši tema dar niekad nebuvo nagrinėta socialinio teisingumo sampratos požiūriu. Suprantamas tikslesnio socialinio teisingumo apibrėžimo ambivalentiškumas ir priklausomybė nuo vertintojo ideologinių pozicijų. Tačiau tikriausiai neatsirastų tokių vertintojų, kurie prieštarautų teiginiui, kad socialinės atskirties mažinimas ir socialinė reintegracija yra prieštaraujančios socialiniam teisingumui sąvokos ir kad jos negali būti paašškintos ir apibrėžtos. Taigi gali skirtis tik atskirų vertintojų būdai, kaip tą socialinę atskirtį sumažinti ir kaip pasiekti gerų socialinės reintegracijos rezultatų. Aišku, vertintojai, nepritariantys šių problemų sprendimui iš principo, nepritartų ir bet kokioms minėtų kryptių priemonėms. Tačiau jeigu iš principo sutinkama su socialinių problemų sprendimo būtinybe, tai negalima neigti ir pačios socialinio teisingumo problematikos, kad ir kaip šis principas būtų traktuojamas. *Straipsnio tikslas* yra atskleisti Lietuvos visuomenės socialinės raidos, kaip gerovės valstybės modelio, problematiką sąryšyje su socialinio teisingumo klausimais. *Straipsnio objektas* yra Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelis ir su socialiniu teisingumu⁶ susiję reiškiniai. Autorių kelia-

- 1 Skuodis, M. Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje. *Filosofija. Sociologija*. 2009, 2.
- 2 Dromantienė, L. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius, 2008.
- 3 Bernotas, D.; Guogis, A. *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius, 2006.
- 4 Aidukaitė, J. *The Emergence of the Post-Socialist Welfare State. The Case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*. University College of South Stockholm, 2004; Aidukaitė, J. Old Welfare State Theories and New Welfare Regimes in Eastern Europe: Challenges or Implications. *Journal of Communist and Post-communist Studies*. 2009, 42(1); Aidukaitė, J. The Formation of Social Insurance Institutions of the Baltic States in the Post-socialist Era. *Journal of European Social Policy*. 2006, 16(3).
- 5 Bernotas, D.; Guogis, A. Reforming Social Security in a Transition Economy: The Comparative Case of Lithuania, Latvia and Estonia. *Social Science Tribune*. 2007, 49; Guogis, A.; Bernotas, D. Lithuanian Social Policy Model. Why Does It Not Resemble the Swedish One? *Facta Universitatis. Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*. 2008, 7(1); Guogis, A.; Koht, H. Why Not the Welfare State Model in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian Social Policies. In *Poverty, Urbanity and Social Policy*. Aidukaitė, J. (ed.). New York, 2009.
- 6 Socialinis teisingumas straipsnyje yra traktuojamas kaip plati, kompleksinė kategorija, neturinti vieno bendro apibrėžimo. Socialinis teisingumas apima: pasirinkimo laisvę, poreikius atitinkantį vartojimą bei atlyginimą už pastangas (R. Dworkinas tai apibrėžė kaip motyvuotą gyvenimo būdą). Aurių nuomone, neatsižvelgiant į socialinio teisingumo kategorijos traktavimą, pagrindinis jo tikslas yra visuomenės socialinės raidos efektyvumo didinimas, t. y. vidinių prieštaravimų mažinimas bei turimų išteklių panaudojimo efektyvumo didinimas.

ma *mokslinė problema* yra atitinkamo Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio, kaip gerovės modelio, pasirinkimo galimybės įgyvendinant socialinio teisingumo uždavinius, bandoma atsakyti į klausimą, kodėl tikslinga siekti socialinio teisingumo principų įgyvendinimo Lietuvoje?

Rašant straipsnį taikytas *aprašomasis analitinis metodas ir kokybinė socialinių reiškinių interpretacija vertybiniu požiūriu*. Tai pirmas bandymas sistemškai įvertinti visuomenės raidos dinamiką įgyvendinant socialinio teisingumo principą. Autoriai nepretenduoja į visuminę problemos analizę ir apsiriboja tik keliais socialinio teisingumo aspektais bei jų įgyvendinimo galimybėmis.

1. Skirtingi socialinio teisingumo aspektai

Socialinį teisingumą dažniausiai suprantame kaip užtikrinimą žmogui materialinių gėrybių, kurios jam teisėtai priklauso dėl jo darbo rezultatų ar vykdomų pareigų. Teisiniu požiūriu jis traktuojamas kaip užtikrinimas tam tikrų teisių ir galimybių, išplaukiančių iš demokratinės sistemos principų⁷. Tačiau socialinis teisingumas nėra tik teorinė koncepcija, pavyzdžiui, J. Rawlsas socialinį teisingumą suprato ir kaip praktinių sprendimų reikalaujantį reiškinį, pabrėždamas, kad visos gerybės – laisvė ir galimybės, pajamos, turtas ir, kaip jis sakė, „pamatai savigarbai“ turi būti paskirstomi tolygiai, tačiau pirmenybę teikiant „labiausiai nuskriaustiems“ gyventojų sluoksniams⁸ (toliau tekste J. Rawlso pažiūras aptarsime detaliau).

Visuomenės socialinės raidos aspektu socialinis teisingumas traktuojamas kaip tam tikri valstybės ekonominės sistemos principai, kurių įgyvendinimas užtikrina vienodas materialinių gėrybių pasiekiamumo sąlygas visiems visuomenės nariams. Dažniausiai vienodos materialinės sąlygos yra traktuojamos kaip minimaliai užtikrinančios orias gyvenimo sąlygas bei apsaugančios silpniausias socialines grupes nuo socialinės atskirties ir socialinės degradacijos. Nepaisant to, kaip vienodos sąlygos yra traktuojamos, jų užtikrinimas reikalauja tam tikro materialinių gėrybių perskirstymo ir valstybės įsikišimo į ekonominės sistemos funkcionavimą, o tai liberalios pakraipos teisininkų ir ekonomistų yra vertinama neigiamai ir net kaip „moraliai klaidinga“⁹. Libertarų (F. Hayek ir M. Friedman) nuomone, valstybės intervencija į ekonominės sistemos funkcionavimą ir tam tikras žmonių ekonominio elgesio laisvės apribojimas gyventojų gerovės atžvilgiu yra nuostolingas. Jų nuomone, socialinio teisingumo neįmanoma užtikrinti, o valstybės perskirstomasis vaidmuo yra tik neišvengiamas blogis, su kuriuo tenka susitaikyti, kai reikia užtikrinti viešųjų gėrybių teikimą, kurių neteikia rinka, ir kai reikia padėti skurstantiesiems¹⁰. Tikslinga pažymėti, kad nors libertarai socialinį teisingumą vertina kaip

7 Karp, J. *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*. Kraków, 2004, p. 12–15.

8 Narbutaitė, N. Ar J. Rawlso teisingumo teorija yra I. Kanto praktinės filosofijos interpretacija? *Logos*. 2005, 43.

9 Nozick, R. *Philosophical Explanations*. Harvard, 1981.

10 Žalimienė, L., et al. *Socialinio teisingumo rodikliai švietime*. Mokslinio tyrimo pirmo etapo ataskaita. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2009, p. 6.

neefektyvų ir net neigiamą visuomenės socialinės raidos principą, tačiau kai kuriose visuomenės raidos srityse neišvengiamą. Libertarų tradicijos šalininkas R. Nozickas, galima sakyti, ne taip griežtai vertina socialinio teisingumo principo tinkamumą visuomenės raidai skatinti. Jo nuomone, paskirstomasis teisingumas turi būti vertinamas ne pagal galutinį rezultatą (pvz., materialinių gėrybių kiekis, prieinamas/pasiekiamas individui), o pagal procedūras arba principus, kuriais vadovaujamosi persikirstant materialines gėrybes. Jo nuomone, socialinį teisingumą turi užtikrinti tokie pagrindiniai principai¹¹:

- teisingo įsigijimo (šiuo klausimu R. Nozicko nuomonė beveik sutampa su dar Aristotelio suformuluotu komutatyviniu principu, kuris numato, kad už prekę turi būti mokama ne mažiau nei jos savikaina);
- teisingų mainų (mainai turi būti laisvi ir savanoriški);
- neteisingumo prevencijos ir kompensavimo (kai materialinės gėrybės pasisavinamos neteisėtai).

Ekonomistų, politikų bei filosofų susidomėjimą socialinio teisingumo principais XX a. antroje pusėje paskatino J. Rawlso doktrina, kurią jis paskelbė 1971 m. knygoje „Teisingumo teorija“, o patobulintą versiją pristatė 1993 m. knygoje „Politinis liberalizmas“. J. Rawlso socialinio teisingumo teorijos pagrindą sudaro du principai. Pirmasis principas reikalauja, kad kiekvienas visuomenės narys turėtų vienodą teisę į pakankamą lygių pamatinių teisių ir laisvių sistemą, kuri yra suderinama su tokių teisių ir laisvių užtikrinimu visiems. Pagal antrąjį principą, esant socialinei ir ekonominei nelygybei, persikirstymo sistema turi būti ypač naudinga į nepalankiausiai padėtį patekusiems visuomenės nariams ir socialinė padėtis bei pareigybės turi būti atviros (vienodai prieinamos) visiems visuomenės nariams sąžiningos galimybių lygybės sąlygomis¹².

J. Rawlso nuomone, šie principai įkūnija teisingumą kaip nešališkumą ir turi būti taikomi reguliuojant pamatinę visuomenės struktūrą sudarančių socialinių institutų, tokių kaip konstitucija ir kiti pagrindiniai ekonominiai bei socialiniai mechanizmai (pvz., laisvoji rinka) kūrimą bei veiklą. Kitaip tariant, šie principai yra taikomi ne konkrečioms transakcijoms ar paskirstymo aktams, o institucinei visuomenės struktūrai, viešajai teisės sistemai ir įstatymams¹³.

Mūsų nuomone, J. Rawlso ir kitų liberalų bei libertarų trūkumas yra tas, kad jie ignoroja arba neparodo, kaip jų deklaruojami principai bus įgyvendinami konkrečioje socialinėje ekonominėje aplinkoje, ypač jeigu pasisakoma už maksimalų valstybės įsikišimo apribojimą. Todėl galima teigti, jog nors liberalizmo šalininkai pasisako prieš aktyvų valstybės vaidmenį persikirstant dalį materialinių gėrybių ir iki tam tikro laipsnio apribojant visuomenės narių laisvę, jų formuluojami postulatai neišvengiamai reikalauja

11 Karp, J. *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*. Kraków, 2004, p. 21–27.

12 Rawls, J. *Politinis liberalizmas*. Vilnius, 2002, p. 61–62; Turowski, M. *John Rawls: teoria sprawiedliwości jako bezstronności* [interaktyvus]. Wrocław, 2000, p. 1–2 [žiūrėta 2001-07-17]. <<http://www.uni.wroc.pl/~turowski/rawlsa.htm>>.

13 Bieliauskaitė, J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje Vakarų teisės tradicijoje. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2): 125.

tokio valstybės išikišimo. Panašiai šį klausimą traktuoja ir S. Arlauskas analizuodamas libertarinį socialinio teisingumo modelį¹⁴.

Apibendrinant trumpai aptartas socialinio teisingumo teorines prielaidas galima pažymėti, kad XX a. pabaigoje šiam klausimui pakankamai daug dėmesio skyrė skirtingų politinių doktrinų šalininkai. Dėl skirtingų teorinių prielaidų dažnai skirtingai traktuojamas net socialinio teisingumo objektas (nuo prigimtinių teisių ir lygių galimybių iki vertybių ir įgimto bendruomeniškumo), tačiau visada tiesiogiai ar netiesiogiai iškyla socialinio teisingumo principų įgyvendinimo problema, kuri neišvengiamai susijusi su tam tikru materialinių gėrybių perskirstymu. Politologijoje, nelygu kriterijai, skiriami penki socialinio teisingumo tipai (pagal Ch. Perelmana)¹⁵:

1. Visiems vienodai – daroma prielaida, kad visi visuomenės nariai turi būti traktuojami vienodai, nepaisant socialinių ir ekonominių sąlygų.

2. Kiekvienam pagal jo nuopelnus – daroma prielaida, kad kiekvienas visuomenės narys turi būti vertinamas pagal jo nuopelnus. Tačiau iškyla nuopelnų vertinimo problema.

3. Kiekvienam pagal jo darbą (pastangas) – daroma prielaida, kad žmogui pirmiausia turi būti atlyginama už jo veiklos rezultatus. Tačiau šis kriterijus ignoruoja objektyvius individų skirtumus, kurie tiesiogiai turi įtakos jų darbo efektyvumui (veiklos rezultatams).

4. Kiekvienam pagal poreikius – šito kriterijaus pagrindą sudaro visuomenės narių solidarumo principas, kuris numato tam tikrą lygybę minimaliai tenkinant būtiniausius poreikius. Šitas kriterijus dažnai taikomas organizuojant socialinės apsaugos sistemas bei įgyvendinant gerovės valstybės principus. Tačiau iškyla skirtingų poreikių (minimalumo supratimo) bei šio kriterijaus taikymo finansavimo problemų.

5. Kiekvienam pagal jo padėtį visuomenėje – aristokratinis kriterijus, kuriuo vadovaujantis numatoma hierarchinė visuomenės struktūra.

Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse, socialinis teisingumas suprantamas kaip ketvirtas, trečio ir antro kriterijaus derinys, labiausiai akcentuojant ketvirtą ir trečią. Konkreti socialinio teisingumo išraiška kiekvienoje šalyje priklauso nuo jos ekonominės situacijos, tradicijų, vidutinio gyvenimo lygio ir kt., todėl visiems visuomenės nariams garantuojami poreikiai gali svyruoti nuo 350 litų vienam šeimos nariui (Lietuvoje) iki nemokamo aukštojo mokslo (Švedija).

Nuo 2000 m. ES vis daugiau dėmesio skiriama socialinio teisingumo klausimams. Naujoje ES raidos strategijoje „2020 m. Europa“ paabrėžiamas visų šalių narių siekis ir įsipareigojimai užtikrinti, kad Europoje būtų daugiau teisingumo ir mažiau atskirties¹⁶. 2008 m. finansinė krizė ir ekonomikos nuosmukis gerokai pablogino daugelio namų ūkių padėtį. Kas šeštas Europos gyventojas nurodė (2010 m. tyrimas)¹⁷ nuolat ieškąs

14 Arlauskas, S. *Turiningieji teisės pagrindai*. Vilnius, 2005.

15 Perelman, C. *O sprawiedliwość*. Warszawa, 1988.

16 Naujas tyrimas rodo, kad vis daugiau žmonių skursta. Europos Komisija, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-23]. <<http://ec.europa.eu/cgi-bin/etal.pl>>.

17 Eurobarometer survey report [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-22]. <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_289_en.pdf>.

būdų, kaip apmokėti sąskaitas už buitines paslaugas, 15 proc. nurodė, kad nuolat kovojo už būvį. 18 proc. dirbančių respondentų nebuvo užtikrinti, kad jiems pavyks išlaikyti darbo vietą per ateinančius 12 mėnesių, o 49 proc. manė, kad mažai tikėtina, kad jie iš naujo įsidarbintų per pusę metų, jei būtų atleisti iš darbo. Matome, kad ir kokie socialinio teisingumo kriterijai būtų taikomi, jų įgyvendinimas šiuo metu darosi vis problemiškesnis (ypač jeigu taikomi valstybės vaidmens apribojimo reikalavimai). Todėl būtina kompleksiskai vertinti visuomenės socialinės raidos modelį, numatyti jo dinamikos scenarijus ir atsižvelgiant į ilgalaikius nacionalinius ir ES raidos tikslus tobulinti vykdomos politikos priemones.

2. Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio, kaip gerovės valstybės modelio, pasirinkimo problematika

2.1. Gerovės valstybės samprata

Egzistuojančias gerovės valstybės koncepcijas galima skirstyti į kelias kategorijas. Pirma, gerovės valstybė yra tam tikra socialinės raidos stadija¹⁸. Vykstant socialinei raidai susikuria tam tikras visuomenės tipas, kuris dėl gamybos plitimo pasižymi materialine gausa, laisve ir tolerancija, kurią lemia politinis vystymasis. Šis ypatingas visuomenės tipas išplečia valstybės galimybes, ypač tenkinant materialinius piliečių poreikius. Gerovės valstybė apibrėžiama kaip neišvengiamas ryšys su materialine gausa ir pilietinėmis laisvėmis, todėl ji galima tik išsivysčiusioje kapitalistinėje visuomenėje, nes, pavyzdžiui, buvusiose (Sovietų Sąjungoje, Albanijoje, etc.) ar esamose (Kuboje, Šiaurės Korėjoje, Baltarusijoje) valstybinio socializmo šalyse pilietinės teisės nebuvo ir nėra užtikrinamos.

Gerovės valstybę galima apibrėžti ir kaip gyvenimo būdą. Pagal šią interpretaciją gerovės valstybės koncepcija aiškinama asmens elgesiu visuomenėje. Tokių valstybių gyventojai pasižymi savo individualiu gyvenimo būdu, tačiau fundamentalias gyvenimo sąlygas jiems užtikrina visuomenė. Didelę valstybės įtaką siekiama racionaliai mažinti. Gyventojai vertina laisvės, lygybės ir solidarumo vertybes.

Trečia, dalis žmonių išskiria gerovės valstybių politinę esmę. Jie ją vertina kaip „socialinės ir ekonominės politikos rinkinį“, kai piliečių gerovę sudaro senatvės ir bedarbių pašalpos bei valstybinė sveikatos apsauga. Visų valstybės politikos rūšių sąryšis verčia žmones į gerovės valstybės koncepciją įtraukti bet kokią valdžios (valstybės) politiką. Įtraukus į tokios valstybės koncepciją visus valstybinės politikos aspektus, ji tampa panaši į gerovės valstybę kaip visuomenės vystymosi stadiją¹⁹.

Ketvirta, dalis žmonių daugiausia dėmesio kreipia į valstybės valdymo stilių. Jie teigia, kad per antrąją 20-ojo amžiaus pusę beveik visose pramoninėse šalyse vyriausybės labai išplėtė biurokratinį aparatą. Jų nuomone, biurokratinė sistema yra svarbiausias gerovės valstybės bruožas.

18 Guogis, A. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius, 2000, p. 14.

19 *Ibid.*, p. 15.

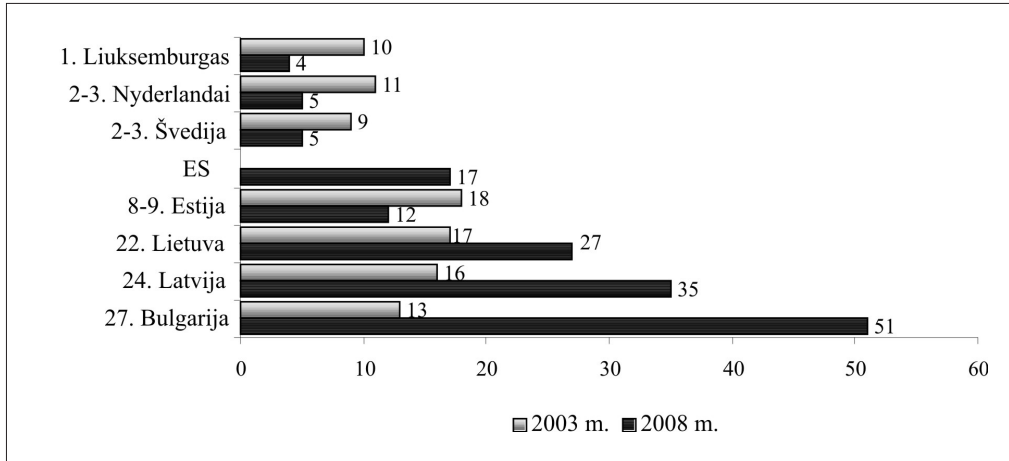
Gerovės valstybes galima skirstyti ne tik ekonominiu ar filosofiniu aspektu, bet ir politologiniu (socialiniu politiniu). Taip liberali marginalinė gerovės valstybė pirmenybę teikia rinkai. Tipiškiausios šio modelio šalys yra anglosaksiškos valstybės. Konservatyvi korporatyvinė (bismarkinė) gerovės valstybė pirmenybę teikia priklausomybei nuo darbo rinkos ir šeimos. Tipiškiausios šio modelio šalys yra kontinentinės Vakarų Europos valstybės, kurias galima skirstyti į labiau šiaurėje, pietuose ir rytuose esančias šalis. Kai kurie autoriai, pavyzdžiui, M. Ferrera²⁰, iš šio modelio išskiria daugiau klientelizmo požymių turinčias Pietų Europos valstybes. Naujosios Europos Sąjungos Rytų Europos valstybės irgi turi nemažai šio modelio savybių – taigi jas būtų galima skirti kaip atskirą valstybių grupę. Universali institucinė socialinė-demokratinė gerovės valstybė pirmenybę teikia valstybei ir socialinei pilietybei. Tipiškiausios šio modelio šalys yra Šiaurės (ypač Skandinavijos) valstybės.

2.2. Lietuvos visuomenės raidos modelio, kaip gerovės modelio, pasirinkimo kryžkelės

Galima teigti, kad Lietuvos visuomenės raidos modelis pateko į savo paties paspęstus spąstus. Laipsniškas gyvenimo liberalizavimas ir privatizavimas artėja prie savo finišo logiškos baigties – privatizavimo dienotvarkėje jau ne tik paskutiniai ūkio infrastruktūros objektai – Lietuvos geležinkeliai ar naujos atominės elektrinės statyba, bet ir socialinės infrastruktūros sritys – socialinė apsauga, aukštosios mokyklos ir sveikatos apsauga. Dar 1997 m. vienam iš autorių atlikus socialinės apsaugos dekomodifikacijos tyrimą paaiškėjo, kad formaliai esant korporatyviniam-bismarkiniam socialinės politikos modeliui, Lietuvoje dekomodifikacijos laipsnis, t. y. socialinės apsaugos nepriklausymas nuo rinkos jėgų poveikio, jau atitiko liberalaus marginalinio modelio laipsnį²¹. Jau pats tokio modelio pavadinimas „marginalinis“ Vakaruose reiškia, kad toks modelis generuoja marginalines grupes, t. y. socialinę atskirtį. Po trejų metų pakartojus dekomodifikacijos laipsnio tyrimą paaiškėjo, kad dekomodifikacija Lietuvoje dar labiau sumažėjo ir jau visiškai atitiko liberaliųjų anglosaksiškųjų šalių ir Lotynų Amerikos valstybių lygį. Paradoksalus dalykas – 1990–1992 m., subyrėjus SSSR, Lietuva pagal dekomodifikacijos lygį buvo arčiau Švedijos ir kitų Šiaurės šalių, negu ji yra dabar, kai jos bendrasis vidaus produktas išaugo. Tai patvirtina tą faktą, kad ekonominio augimo tempai nebūtinai skatina socialinę sanglaudą ar geresnę socialinę apsaugą. Pasukus liberalaus marginalinio modelio kūrimo kryptimi, socialinės apsaugos šalyje santykinai gali sumažėti, o socialinė atskirtis padidėti. 1 pav. matome, kaip pasikeitė materialinių nepriteklių jaučiančių gyventojų skaičius 2003–2008 m. laikotarpiu ES šalyse. Vidutiniškai ES nepriteklių išgyvenančių gyventojų skaičius šiek tiek sumažėjo, tačiau Lietuvoje, Latvijoje jis gerokai išaugo. Ir reikia atkreipti dėmesį, kad 2003–2008 m. laikotarpis buvo vienas iš ekonomiškai sėkmingiausių Lietuvos ūkiui, todėl galima teigti, jog mūsų šalies gyventojai skurdo ir tuomet, kai ekonomika klestėjo.

20 Ferrera, M. The “Southern Model” of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*. 1996, 6(1).

21 Guogis, A.; Koht, H., *supra* note 5, p. 159.

I pav. Materialinių nepriteklių turinčių gyventojų skaičius (proc.)

Šaltinis: EUROSTAT. Namų ūkių biudžetų tyrimų duomenys.

Socialinei atskirčiai arba marginalinėms grupėms įvertinti dažnai tyrėjai naudoja tik kiekybinius skurdo ir turto santykio rodiklius, bet tai nėra teisinga, nes socialinė atskirtis kartu yra ir socialinis-psichologinis fenomenas, kuriam iliustruoti tinka tokie rodikliai kaip pilietinio sąmoningumo stoka, nepasitikėjimas politinėmis ir valstybinėmis institucijomis, didelis mirčių nuo išorinių veiksnių skaičius ir kt. Jeigu Švediją lygindami su JAV imtume tik grynai ekonominių rodiklių kaip BVP dydį, Švedija atrodytų atsilikusi, bet jeigu pridėtume socialinės raidos rodiklius²² – gyvenimo kokybę, socialinio kapitalo lygį, sveikatingumo rodiklius ir kita, tai neabejotinas lyderis būtų Švedija ir kitos Šiaurės šalys²³. Tačiau yra ir grynai ekonominių rodiklių – konkurencingumo lygis ar aukštųjų technologijų plėtra, pagal kuriuos Švedija taip pat pirmauja pasaulyje. Švedijoje ir kitose Šiaurės šalyse socialinis teisingumas nesutrukdė, o paskatino ekonominę konkurencingumą. Įtraukus korupcijos ir viešojo saugumo rodiklius, tampa aišku, kad žmogaus raidos požiūriu institucinis socialdemokratinis Švedijos ir kitų Šiaurės šalių modelis aplenkė liberaliųjų anglosaksiškųjų šalių modelį. Ir nors tai yra akivaizdus faktas, kuriam patvirtinti galima surasti ir kitų panašių duomenų, tai nėra tapę savaimė suprantamu ir siektinu dalyku Rytų Europos, daugeliui Lotynų Amerikos, Azijos ir Afrikos valstybių. Pasaulyje nėra nė vienos tarptautinės organizacijos (išskyrus gal tik UNICEF), kuri remtų Šiaurės šalių gerovės modelį kaip „eksporto prekę“. Europos Sąjunga iš esmės pasisako už kontinentinės Vakarų Europos korporatyvinių-bismarkinį modelį, kuris remiasi darbo rinkos dalyvių, kaip įmokų mokėtojų, modeliu. Aišku, šis modelis savo socialiniais aspektais lenkia liberaliųjų marginalinių anglosaksiškųjų šalių

22 Panašius argumentus pateikia ir A. Senas norėdamas parodyti BVP rodiklio nepakankamumą iliustruojant visuomenės gyvenimo lygį.

23 Kangas, O.; Palme, J. Making Social Policy Work for Economic Development: the Nordic Experience. *International Journal of Social Welfare*. 2009, 18, supplement 1, p. S 62–64.

modelį, tačiau atsilieka nuo universalios institucinio Šiaurės šalių modelio. Vis dėlto Europos Sąjungos institucijos, taip pat Tarptautinė darbo organizacija yra socialinės Europos modelio garantas, kuris skiriasi nuo amerikietiškojo ar azijietiškojo modelio tuo, kad čia pasireiškia didesnis BVP perkirstymas socialinio ir viešojo administravimo tikslams, taip pat geriau garantuojamos darbuotojų teisės. Tačiau negalima nepripažinti to fakto, kad šioms organizacijoms yra iškilusi didžiulė Pasaulio banko, Tarptautinio valiutos fondo ir Pasaulinės prekybos organizacijos spaudimo grėsmė, nes jos daugelį pasaulio šalių orientuoja į liberalesnę ne tik ūkio vystymo, bet ir socialinės bei sveikatos apsaugos ir švietimo modelį. Faktiškai pastarųjų dvidešimties metų reformoms Rytų Europos šalyse vadovavo arba jas vykdant dalyvavo globalios liberalios tarptautinės organizacijos, o Tarptautinės darbo organizacijos pralaimėjimas dėl įtakos sferų pasidalijimo Pasaulio bankui ir Tarptautiniam valiutos fondui tapo akivaizdus²⁴.

Dabartinė ekonominė ir finansinė krizė visame pasaulyje turi priversti pasaulio didžiuosius ir mažuosius žaidėjus suprasti, kad globalaus kapitalizmo raida turi savo ribas ir gali šalis atblokti į prieš daugelį metų buvusią padėtį, jeigu nebus perkainotos vertybės ir nebus iš esmės susirūpinta socialiniais aspektais. Finansiniai išekvojimai, socialinės atsakomybės stoka ir paprasčiausias godumas versle įrodė, kad nežabota laisva rinka gali tapti dideliu pavojumi visuomenės stabilumui ir gerovei. Tas pats pasakytina ir apie viešąjį administravimą. Prieš 20–30 metų Vakaruose tapusi populiari naujoji viešoji vadyba (*New Public Management*), kaip privataus verslo metodų taikymas viešajame administravime, parodė ne tik savo pranašumą siekiant viešojo sektoriaus efektyvumo, bet ir silpnumą, kai buvo kliaujamasi iš esmės tik kiekybiniais išmatuojamais rodikliais arba painiojamas viešasis ir privatusis interesai²⁵. Verslo ir viešojo sektoriaus partnerystė gali duoti ne tik sėkmingus bendrų projektų vaisius, bet ir vesti prie visiškai viešojo sektoriaus reikšmės išsižadėjimo ir valstybės interesų užvaldymo. Verslas ne tik neturi teisės visiškai užvaldyti viešųjų gėrybių ir viešųjų paslaugų sritis, bet ir pats turi sustiprinti vadinamąją korporatyvinę-socialinę atsakomybę, kai darbuotojai yra skatinami ne tik tiesioginiais atlyginimais, bet ir visa su tiesioginiu darbu nesusijusia aplinka, kaip darbuotojų laisvalaikio organizavimas, darbo aplinkos gerinimas ar draudimo galimybių savo darbuotojams suteikimas. Vakarų viešajame administravime vėl atkreiptas dėmesys ne tik į siaurai suprantamą vadybinį aspektą, kuriuo taip garsėjo naujoji viešoji vadyba, bet ir į vadinamąjį naująjį viešąjį valdymą (*New Governance*), kuris akcentuoja pilietinį dalyvavimą, platesnę demokratijos principų taikymą, nevyriausybių organizacijų vaidmens didinimą, korupcijos ribojimą, etinių ir moralinių vertybių įteisinimą. Akivaizdu, kad globalios finansinės krizės akivaizdoje Vakaruose pradės dominuoti naujasis viešasis valdymas, o ne naujoji viešoji vadyba. Lietuvai tokios įtakos irgi gali turėti reikšmės, nors, antra vertus, mes netgi tradicinio vėberinio viešojo administravimo modelio nebuvo nuosekliai įgyvendinę, o ką jau kalbėti apie naująją viešąją vadybą. Vienu svarbiausių naujojo viešojo valdymo elementų yra socialinis teisingumas, kuris dažnai siejamas su socialinės kokybės ir socialinio administravimo vertinimo kriterijais, kurie tiriami šiuolaikiniais socialinių tyrimų metodais,

24 Jaeger, M.; Kvist, J. Pressures on State Welfare in Post-industrial Societies: Is More or Less Better? *Social Policy and Administration*. 2003, 37(6): 560–562.

25 Bernotas, D.; Guogis, A. *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius, 2006, p. 50–51.

tokiais kaip „sugretinimo“ („*benchmarking*“), klientų pasitenkinimo paslaugomis tyrimai bei „tyrimas dalyvaujant“ („*participatory*“, „*collaborative*“ *research*), kurį vykdančieji žino, kad yra tiriami ir kartu su tyrėju ieško išeičių iš kritinių arba socialinės atskirties situacijų. Viešojo administravimo efektyvumo 3 E koncepcija, kurią sudaro ekonomiškumas („*economy*“), efektyvumas („*efficiency*“) ir veiksmingumas („*effectiveness*“), galima drąsiai papildyti 4 E („*equity*“) – socialiniu teisingumu, kuris, ypač Rytų Europos reformų metu, įgijo ypač didelę reikšmę²⁶. Dažnai Rytų Europoje tiesiog trūko socialinio teisingumo arba jo buvo nepakankamai, kad būtų pasiekti reformų tikslai.

3. Ar tikslinga, kad Lietuvoje socialinio teisingumo būtų daugiau?

Norint atsakyti į suformuluotą klausimą, reikėtų apskritai įvertinti socialinio teisingumo vietą visuomenės raidos procese. Mūsų nuomone, teisingumas (kaip jis bebūtų suprantamas ir traktuojamas) yra visų santykių varomasis mechanizmas. Iš istorinės retrospektyvos galima teigti, kad socialinis teisingumas yra visuomenės raidą determinuojantis principas (ypač vidinius visuomenės raidos procesus: perversmai, revoliucijos ir kt.). A. Vaišvilos nuomone, „pagrindas, kuris leidžia sureikšminti teisingumo problemą, yra tai, kad visos socialinės problemos savo turiniu yra žmogaus teisių įgyvendinimo problemos, kad asmeniui tenka įgyvendinti savo interesus ne šalia visuomenės, o visuomenėje. Tai aktualizuoja skirtingų asmenų kaip atskirų naudų turėtojų tarpusavio santykio problemą: ar konkretus asmuo siekia įgyvendinti savo interesus pripažįstant tik savo naudą, ar ją siekia derinti ir su artimo nauda.“²⁷

Prasidėjus globalizacijos procesams, socialinio teisingumo problematikai vertinant ekonominius bei socialinius pokyčius, kurie postmodernioje visuomenėje yra glaudžiai susiję, pradėta skirti mažiau dėmesio. Nemažai yra ir F. Hayeko šalininkų, kuris dar XX a. aštuntajame dešimtmetyje rašė, kad „jeigu šiandien žmonės reikalauja teisingumo – tai ženklas nesubrendusio proto, rodantis, kad mes dar neperaugome šių primityvių sąvokų“²⁸. Tačiau mažindami reikalavimą savo naudą derinti su kito žmogaus (ūkio subjekto) nauda, mes prarandame galimybę objektyviai atskirti „privatus“ interesus nuo „viešųjų“, išnaudojimą nuo efektyvaus panaudojimo ir pan. Tai, kad postmodernioje visuomenėje, ypač gerovės valstybėse, socialinis teisingumas yra sunkiau apibrėžiamas dėl naujai susiformavusių sąlygų ir galimybių, negali būti pagrindas pritarti F. Hayeko nuomonei ir atmesti socialinį teisingumą kaip socialinį ekonominį fenomeną. Taip, socialinis teisingumas neturi vieno bendro apibrėžimo, nes tai yra daugialypis reiškiny, kurio kriterijai gali keistis keičiantis politiniams, socialiniams bei ekonominiams kintamiesiems, tačiau kaip visuomenės raidos elementas jis yra neišvengiamas. Kuo labiau

26 Guogis, A. Ar norime, kad socialinio teisingumo Lietuvoje būtų daugiau? *Gairės*. 2009, 3.

27 Vaišvila, A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas). *Jurisprudencija*. 2002, 24(16): 197–198.

28 Hayek, F. *Law, Legislation and Liberty. Vol. 2: The Mirage of Social Justice*. Chicago, London, 1976, p. 62–63. Cituojama pagal Vaišvila, A. *Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas)*, p. 198.

šita tiesa bus ignoruojama realioje socialinėje ekonominėje aplinkoje, tuo labiau tokios aplinkos visuomenės susidurs su korupcijos reiškiniais, piktnaudžiavimais darbo ir valstybės (viešojo sektoriaus) valdymo sferoje.

M. Walzeris savo darbuose²⁹ minėjo, jog teisingumas yra žmonių kūrinys, todėl dėl jo tikrai negali būti vienos nuomonės. Savo „kompleksinės lygybės“ teorijoje jis akcentavo du principus: pirma, kiekvienos srities išteklius reikėtų paskirstyti pagal principus, būdingus tai sferai; antra, sėkmė vienoje srityje neturi tapti dominavimo priežastimi kitoje sferoje. Galima teigti, kad M. Walzeris pasisako už teisingumo principų sistemą. Toks požiūris dar labiau sureiškina teisingumo svarbą, nes numato būtinumą skirti jam dar daugiau dėmesio užtikrinant atitinkamus kriterijus skirtingose veiklos sferose.

Europos Sąjungoje (ir Lietuvoje) socialinis teisingumas yra labiau tapatinamas su piliečių gerove ir jų socialine padėtimi³⁰. Nepaisant tam tikrų svyravimų bei skirtingų procesų diferenciacijos, socialinė padėtis ES šalyse gerėja, auga piliečių gerovė, tobulėja socialinė bei ekonominė infrastruktūra bei socialinės apsaugos institucijų tinklas. ES šalių politikoje labiau akcentuojamos materialinės gyventojų gyvenimo sąlygos, nors pastaraisiais metais atlikti gyventojų subjektyvios gerovės (*personal well-being*) bei pasitenkinimo tyrimai vis labiau rodo, kad materialinės sąlygos negali patenkinti visų žmogaus poreikių. Šiame kontekste tikslinga paminėti A. Seno³¹ (1998 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas) socialinio teisingumo sampratą. Jis atkreipė dėmesį, jog egzistuoja materialinės gerybės bei darbo rezultatai, o kita vertus – teisės ir laisvės. Materialinių gerybių kiekis ir jų naudingumas ne visada atspindi asmens ar bendruomenės gerovę, nes ne visi visuomenės nariai turi vienodą priėjimą prie materialinių gerybių, be to, jų naudingumas skirtingai suvokiamas. Analizuodamas socialinio teisingumo įgyvendinimo klausimą, A. Senas vartojo „pozityvios laisvės“ kategoriją, kuri numato visiems visuomenės nariams galimybę realizuoti socialiai naudingas funkcijas (pvz., sveikatos apsaugos, aukštojo mokslo), net jeigu atskiram individui jos neturi didesnės vertės³². Savo darbuose A. Senas daug dėmesio skyrė šiuolaikinių ekonomistų kritikai, pabrėždamas pagrindinę jų klaidą – vertinti visus priimamus sprendimus tik išlaidų ir naudos santykio kontekste, beveik visiškai ignoruojant etinius bei aksiologinius sprendimų priėmimo motyvus ir pasekmes³³.

Harmoningą Europos visuomenės raidą apriboja ir iškreiptas humanizmo suvokimas, skatinantis perdėtą egocentrinių nuostatų išgalėjimą visais (ypač socialinių kontaktų) komunikacijų lygmenimis. Perdėtas egocentrizmas bei besąlygiškas asmeninio pasitenkinimo siekimas suponuoja nepakankamai pagrįstą Europos gyventojų vertybinių nuostatų koncentraciją asmeninio vartojimo sferoje. Taip pat reikia pažymėti, kad vartotojiškos nuostatos apėmė ne tik materialines vertybes, bet ir lyčių santykius, šeimos gyvenimą, dvasines vertybes bei santykį su aplinka. Auganti horizontali ir vertikali gyvenimo lygio diferenciacija (tarp pasaulio šalių bei atskiros šalies viduje, o tai ypač

29 Walzer, M. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. Oxford, 1983.

30 Aidukaitė, J. *The Emergence of the Post-Socialist Welfare State. The Case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*. University College of South Stockholm, 2004.

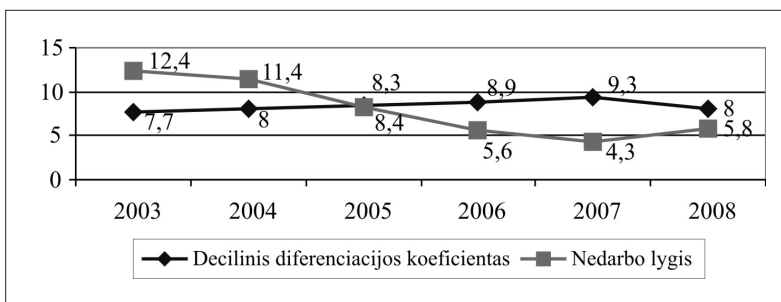
31 Amartya Kumar Senas parengė žmogaus socialinės raidos rodiklio (Human Development Index) skaičiavimo metodiką.

32 Sen, A. *Development as Freedom*. New York, 1999.

33 Sen, A. *On Ethics and Economics*. Oxford-New York, 1987.

būdinga Lietuvai) bei spartus gamtinės aplinkos naikinimas rodo tarpusavio priklausomybės (*interdependency*) suvokimo praradimą ir padidina socialinio teisingumo problemos aktualumą³⁴. Todėl galima teigti, jog socialinio teisingumo klausimas šiuolaikinėje Europoje (o gal ir visame Vakarų pasaulyje) yra ne tiek mados ar politinės kultūros apraiška, o neišvengiamas būtinumas, kuris galėtų užtikrinti ES (taip pat ir Lietuvos) raidą ir ilgalaikes perspektyvas. Šiame kontekste socialinis teisingumas turi būti suprantamas kaip tam tikras efektyvumas, kurio kriterijus yra visuomenės, sociumo agreguota/bendra nauda (gali būti trumpalaikė arba ilgalaikė). Socialinio teisingumo kriterijus gali būti taikomas visose ekonominių bei socialinių santykių srityse: darbo, švietimo, profesinio rengimo, sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos ir kt. Kita vertus, socialinis teisingumas yra suprantamas kaip tam tikras įgalinimas, o tai faktiškai neprieštarauja socialinio teisingumo kaip efektyvumo kriterijaus suvokimui. Nes įgalinimas, sudarymas galimybių tinkamai panaudoti visus turimus išteklius, ir yra vienas iš efektyvumo kriterijų (tai atitinka ne tik A. Seno, bet ir J. Rawlso socialinio teisingumo traktuotę).

Tačiau socialinis teisingumas turi vieną neigiamą bruožą – jis numato tam tikrą galios, t. y. pinigų/pajamų ir valdžios, persikirstymą. Ir čia dažniausiai iškyla pagrindinė socialinio teisingumo principo įgyvendinimo problema. Lyg neturėtų būti problemų, jeigu socialinio teisingumo principo įgyvendinimas didina visuomenės kaip sistemos, t. y. kiekvieno sistemos elemento, efektyvumą. O problema ta, kad mūsų visuomenės nėra homogeniškos ir jose turtas bei valdžia (galios šaltiniai) pasiskirstė labai skirtingai ir dažnai atsitiktinai bei nepagrįstai. Didesnį turtą bei valdžią turinčios gyventojų grupės užtikrina sau aukštesnį vartojimą bei socialinį saugumą, kuris gerokai viršija visuomenės gerovės vidurkį. 2 pav. matome, kaip keitėsi decilinis pajamų koeficientas 2003–2008 m. mažėjant nedarbo lygiui. Mažėjant nedarbui ir augant BVP pajamų diferenciacija Lietuvoje augo, todėl galima teigti, kad, augant bendram nacionaliniam turtui, labiausiai augo turtingesnių gyventojų sluoksnių gyvenimo lygis. Tai, aišku, prieštarauja socialinio teisingumo principui, ypač turint omenyje, kad per analizuojamą laikotarpį Lietuvoje akivaizdžiai išaugo materialinių nepriteklių turinčių žmonių skaičius (žr. 1 pav.).

2 pav. Decilinio diferenciacijos koeficiento ir nedarbo lygio dinamika 2003–2008 m. Lietuvoje

Šaltinis: Statistikos departamentas. Namų ūkių biudžetų tyrimų ir gyventojų užimtumo tyrimų duomenys.

Socialinis teisingumas turi skatinti visuomenės gerovės vidurkio augimą, t. y. ne didžiausią gerovę pasiekusių gyventojų grupių, o visų visuomenės narių gerovės augimą. Tačiau socialinis teisingumas nenumato „paimti iš tų, kas turi, ir išdalyti neturintiems“. Kaip jau minėjome, numatoma sudaryti sąlygas turėti neturintiems. Gal dėl šių pastangų turintiems atiteks šiek tiek mažiau, tačiau neturintieji prisidės prie savo ir bendros (taip pat ir turinčiųjų daugiau) gerovės plėtros, o tai didins bendrą turta ir visuomenės galių panaudojimo efektyvumą.

Norėdami konkrečiau atsakyti į klausimą, ką daryti, kad socialinio teisingumo Lietuvoje būtų daugiau, galėtume atsakyti dviem žodžiais – *gerbti žmogų*. Tačiau tai yra tas atvejis, kai atsakymo/pasiūlymo trumpumas yra atvirkščiai proporcingas jo įgyvendinimo sudėtingumui. Todėl pabandysime detaliau aptarti priemones, kurios galėtų kryptingai didinti pagarbą žmogui mūsų visuomenėje.

Kaip jau minėjome, lygių (veiklos sferų), kuriuose galėtų būti plėtojami socialinio teisingumo principai, yra labai daug, ir trumpame straipsnyje nėra galimybių juos visus aptarti, todėl paminėsime tik pagrindinius, t. y. atitinkamų vertybių formavimą, darbo apmokėjimą ir darbo santykius bei socialinę apsaugą.

Lietuvos ateičiai ypač neigiamą įtaką gali turėti hipertrofuotas materialinių vertybių sureikšminimas menkinant bendruomenines (bendražmogiškas, dvasines). Tai menkina žmonių galimybių suvokimą ir mūsų visuomenės raidos perspektyvas globaliame pasaulyje. Siekiant socialinio teisingumo principų įgyvendinimo ir harmoningos šalies socialinės raidos, tikslinga užtikrinti didesnę dėmesį atitinkamų vertybių, nuo kurių priklauso gyventojų elgsena, t. y.:

- a) visuomeninio solidarumo (*share and care*);
- b) darbo (asmeninių pastangų tikslui pasiekti) kaip vidinio žmogaus poreikio;
- c) sąmoningumo (santykiyje su savimi, su kitais žmonėmis, su aplinka);
- d) atsakomybės formavimui.

Tam tikslui būtina iš pagrindų reformuoti edukacinę (faktiškai bendrojo lavinimo) sistemą, kuri modernioje visuomenėje turi labiau orientotis į vertybių formavimą, o ne į žinių teikimą (tai buvo aktualu XIX bei XX a. pirmoje pusėje)³⁵. Todėl vertinant bendrojo lavinimo sistemos veiklos rezultatus (jaunimo parengimą), turi būti vertinamas ne tik žinių lygis, bet ir vidinė motyvacija bei vertybinės nuostatos. Kokios konkrečiai turi būti tos vertybinės nuostatos, priklausys nuo visuomenės raidos perspektyvų (pvz., antikinėje Spartoje tai buvo drąsa ir ištikimybė Tėvynei), tačiau šiuolaikinėje visuomenėje jos neturėtų labai skirtis nuo istoriškai būdingų mūsų etosui: pagarba šeimai (kaip reprodukciniam vienetui), darbui bei Tėvynei.

Kitas lygmuo – darbo apmokėjimas ir darbo santykiai. Kol Lietuvoje gyvenimo lygis yra gana žemas, palyginti su kitomis ES šalimis, joje tikslinga taikyti progresyvių gyventojų pajamų apmokestinimą. Tai didintų skirtingas pajamas gaunančių gyventojų tarpusavio solidarumą (taip pat ir visos visuomenės stabilumą) ir plėtotų prieinamumą prie sukuriamos šalyje gerovės. Atkreipkime dėmesį, jog pajamų dydis nėra objektyvus

35 King, S.; Chilton, B.; Roberts, G. Reflections on Defining the Public Interest. *Administration and Society*. 2010, 41(8): 972.

fenomenas, tai dažniausiai, kaip ir jo apmokestinimas – grynai susitarimo rezultatas (dar galima pasakyti – galių santykio rezultatas, nors XXI a. pradžioje norėtuši pasakyti – sąmoningumo rezultatas).

Darbo santykiuose būtina plėtoti socialinių partnerių bendradarbiavimą, kuris yra darbdavių ir darbuotojų tarpusavio pasitikėjimo garantas. Pasitikėjimo laipsnis šiuolaikinėje ekonomikoje yra konkurencinio pranašumo elementas. Darbuotojo pasitikėjimas didina jo lojalumą ir pasitenkinimą darbo vieta, o tai tiesiogiai turi įtakos jo darbo rezultatams.

Atitinkamai reikėtų keisti socialinės apsaugos sistemos tikslus, pereinant nuo materialinės gerovės prie efektyvios socialinės integracijos bei visaverčio dalyvavimo visuomenės gyvenime užtikrinimo³⁶. Socialinės apsaugos tikslas turi būti ne materialinio vartojimo, o dalyvavimo užtikrinimas. Materialinis vartojimas, aišku, būtinas, tačiau jis yra tik priemonė, tik įrankis dalyvavimui užtikrinti. Visavertė žmogaus prigimtis pasireiškia per dalyvavimą, o ne per vartojimą. Todėl nepriklausomai nuo žmogaus būsenos, pajamų ar gyvenamosios vietos, tikslinga siekti pagal jo galimybes bei polinkius užtikrinti jam galimybes dalyvauti ekonominėje, politinėje, pilietinėje, kultūrinėje, religinėje ir socialinėje veikloje. Ne materialinės išlaidos ar pajamos (pvz., pajamos, tenkančios vienam asmeniui, o dar blogiau – bendros išlaidos socialinei apsaugai) turi rodyti socialinės apsaugos sistemos efektyvumą, o socialiai remtinių grupių atstovų dalyvavimas minėtose veiklose.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinis teisingumas yra viena iš pagrindinių visuomenės harmoningos raidos sąlygų, todėl tikslinga, kad jo Lietuvoje būtų daugiau. Tam tikslui visa valstybės valdymo politika turi būti *labiau socialiai jautri* (ypač įmonių ir savivaldybių lygmeniu, kur žmogus labiausiai susiduria su valstybės galia)³⁷. Aukštesnis socialinis jautrumas nacionaliniu, bendruomenių bei individualiu lygmeniu gerokai padidintų gyventojų socialinį aktyvumą, o tai padėtų jiems ištrūkti iš egocentrinio uždaro, įveikti „anemijos“³⁸ apraiškas bei sumažinti socialines įtampas. Visa tai tiesiogiai padėtų didinti Lietuvos konkurencingumą bei socialinį stabilumą, didintų Lietuvos ekonominį patrauklumą, sustabdytų depopuliacijos procesą ir užtikrintų visuomenės ilgalaikės raidos perspektyvas.

Išvados

- Socialinis teisingumas – tai plati, kompleksinė kategorija, neturinti vieno bendro apibrėžimo. Jis apima: pasirinkimo laisvę, poreikius atitinkantį vartojimą bei atlyginimą už pastangas (motyvuotą gyvenimo būdą). Kad ir kaip būtų traktuojama socialinio teisingumo kategorija, pagrindinis jo tikslas yra didinti visuomenės socialinės

36 Krūvelis, A. Kaip formuoti solidarią visuomenę. *Gairės*. 2009, 3: 37.

37 Jenson, J. Lost in Translation: The Social Investment Perspective and Gender Equality. *Social Politics*. 2009, 16(4): 451.

38 E. Durkheimas XX a. pradžioje aprašė vadinamąjį „anemijos“ fenomeną kaip visuomenės vertybių ir normų devalvaciją bei asmens susvetimėjimą su socialine aplinka.

raidos efektyvumą, t. y. mažinti vidinius prieštaravimus bei didinti turimų išteklių panaudojimo efektyvumą.

- Nors per 20 atkurtos nepriklausomybės metų Lietuvoje formaliai formavosi korporatyvinis (bismarkinis) gerovės modelis, vis daugiau socialinių rodiklių rodo, kad jame ima dominuoti liberalaus marginalinio modelio elementai, kuriam būdinga didelė komodifikacija ir socialinės atskirties plėtimasis.

- Liberaliam marginaliniam modeliui yra būdingesni nepalankūs socialiniai rodikliai, kurie turi tiesioginį ryšį su mažesniu socialinio teisingumo laipsniu.

- Lietuvoje socialinio teisingumo trūkumas yra tapęs akivaizdžiu reiškiniu. Šiam trūkumui pašalinti būtina pasitelkti didesnes viešojo sektoriaus ir nevyriausybinų organizacijų pastangas, kad būtų pasiektas didesnis socialinės reintegracijos laipsnis. Privatus sektorius, taip pat materialių vertybių dominavimas visuomenėje gali, priešingai, padidinti socialinę atskirtį ir mažinti socialinį teisingumą.

- Naujesni viešosios vadybos ir socialinių tyrimų metodai gali padidinti socialinio teisingumo laipsnį visuomenėje.

- Siekiant įgyvendinti socialinio teisingumo principą ir harmoningos šalies socialinės raidos, tikslinga užtikrinti didesnę dėmesį atitinkamų vertybių bei principų, nuo kurių priklauso gyventojų elgsena, t. y.:

- a) visuomeninio solidarumo;

- b) darbo (asmeninių pastangų tikslui pasiekti) kaip vidinio žmogaus poreikio;

- c) sąmoningumo (santykiyje su savimi, su kitais žmonėmis, su aplinka);

- d) atsakomybės formavimui.

Literatūra

Aidukaitė, J. *The Emergence of the Post-Socialist Welfare State. The Case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*. University College of South Stockholm, 2004.

Aidukaitė, J. Old Welfare State Theories and New Welfare Regimes in Eastern Europe: Challenges or Implications. *Journal of Communist and Post-communist Studies*. 2009, 42(1).

Aidukaitė, J. The Formation of Social Insurance Institutions of the Baltic States in the Post-socialist Era. *Journal of European Social Policy*. 2006, 16(3).

Arlauskas, S. *Turiningieji teisės pagrindai*. Vilnius, 2005.

Bernotas, D.; Guogis, A. *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius, 2006.

Bernotas, D.; Guogis, A. Reforming Social Security in a Transition Economy: The Comparative Case of Lithuania, Latvia and Estonia. *Social Science Tribune*. 2007, 49.

Bieliauskaitė, J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje Vakarų teisės tradicijoje. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2).

Dromantienė, L. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius, 2008.

Eurobarometer survey report [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-22] <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_289_en.pdf>.

Ferrera, M. The „Southern Model“ of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*. 1996, 6(1).

Gray, J. *Apgaulinga viltis*. Vilnius, 2006.

Guogis, A. Ar norime, kad socialinio teisingumo Lietuvoje būtų daugiau? *Gairės*. 2009, 3.

- Guogis, A. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius, 2000.
- Guogis, A.; Bernotas, D. Lithuanian Social Policy Model. Why Does It Not Resemble the Swedish One? *Facta Universitatis. Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*. 2008, 7(1).
- Guogis, A.; Koht, H. Why Not the Welfare State Model in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian Social Policies. In *Poverty, Urbanity and Social Policy*. Aidukaitė, J. (ed.). New York, 2009.
- Hayek, F. *Law, Legislation and Liberty. Vol. 2: The Mirage of Social Justice*. Chicago, London. 1976.
- Jaeger, M.; Kvist, J. Pressures on State Welfare in Post-industrial Societies: Is More or Less Better? *Social Policy and Administration*. 2003, 37(6).
- Jenson, J. Lost in Translation: The Social Investment Perspective and Gender Equality. *Social Politics*. 2009, 16(4).
- Kangas, O.; Palme, J. Making Social Policy Work for Economic Development: the Nordic Experience. *International Journal of Social Welfare*. 2009, 18, supplement 1.
- Karp, J. *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*. Kraków, 2004.
- King, S.; Chilton, B.; Roberts, G. Reflections on Defining the Public Interest. *Administration and Society*. 2010, 41(8).
- Krūvelis, A. Kaip formuoti solidarią visuomenę. *Gairės*. 2009, 3.
- Narbutaitė, N. Ar J. Rawlso teisingumo teorija yra I. Kanto praktinės filosofijos interpretacija. *Logos*. 2005, 43.
- Nozick, R. *Philosophical Explanations*. Harvard, 1981.
- Perelman, C. *O sprawiedliwości*. Warszawa, 1988.
- Rawls, J. *Politinis liberalumas*. Vilnius, 2002.
- Sen, A. *On Ethics and Economics*. Oxford-New York, 1987.
- Sen, A. *Development as Freedom*. New York, 1999.
- Skudis, M. Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje. *Filosofija. Sociologija*. 2009, 2.
- Turowski, M. *John Rawls: teoria sprawiedliwości jako bezstronności*. [interaktyvus]. Wrocław, 2000 [žiūrėta 2001-07-17]. <<http://www.uni.wroc.pl/~turowski/rawlsa.htm>>.
- Vaišvila, A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas). *Jurisprudencija*. 2002, 24(16).
- Walzer, M. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. Oxford, 1983.
- Žalimienė, L., et al. *Socialinio teisingumo rodikliai švietime*. Mokslinio tyrimo pirmo etapo ataskaita. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2009.

DO WE NEED ANOTHER LITHUANIAN SOCIETAL DEVELOPMENT MODEL?

Arvydas Guogis

Mykolas Romeris university, Lithuania

Boguslavas Gruževskis

Vilnius University, Lithuania

Summary. The authors of the present article analyse several aspects of the choice of a societal development model, as a Welfare model, from the perspective of social justice (equity).

Social justice in the article is evaluated as a broad and complex category, which does not have a universal definition. Social justice encompasses the freedom of making one's choice, correspondence to the needs of consumption and the remuneration for efforts. The authors confirm that, independently of the different approaches to the social justice category, its main aim is to increase the efficiency of societal development, diminish inner contradictions and increase the efficiency of the use of disposable resources.

The authors show the development of the Lithuanian Welfare model to the liberal-marginal models direction, what poses problems of social exclusion and increase in social relations commodification. The authors emphasize that the greatest drawback of the reforms in Lithuania was the lack of social justice. During the years of restored independence in Lithuania, the distribution of goods was very unequal and socially unjust, even during the period of rapid economic development between 2003 and 2008. The feeling of non-solidarity among various social groups was also increasing. The main focus of attention in the article is on the necessity of social security, social inclusion and integration; it is stressed that a better and a more effective solution of the problems of the implementation of social justice is possible: in order to solve social justice problems, it is necessary to implement the new social administration and social research methods. In the article, an attempt is made to answer the question: what strategies and measures have to be considered in Lithuania in order to increase social justice? The authors answer it by proposing: 1) more societal solidarity, 2) work as inner necessity and concentrated efforts to reach the aims of people, 3) responsibility, 4) consciousness in relation to oneself and other people as well as the environment.

Keywords: *Lithuanian economical-social model, social justice, social integration.*

Arvydas Guogis, Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Viešojo administravimo katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: socialinė apsauga, socialinis administravimas, globalizacija ir socialinė politika, viešojo administravimo tyrimų metodologija.

Arvydas Guogis, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Department of Public Administration, associated professor. Research interests: social security, social administration, globalization and social policy, public administration research methodology.

Boguslavas Gruževskis, Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Socialinio darbo katedros profesorius, Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų kryptys: gyventojų užimtumas, darbo rinkos politika, socialinė apsauga, asmens gerovė.

Boguslavas Gruževskis, Vilniaus University, Faculty of Philosophy, Department of Social Work, professor; Institute of Labour and Social Research of Lithuanian Social Research Center, senior scientific researcher. Research interests: employment, labour market policy, social security, personal well-being.